Netwerkmoment 'Van klas tot schat. Schoolerfgoed: noden, ambities, good practices'

Eisden (Basisschool De Griffel) – 20 november 2024
Melle (College Paters Jozefieten) – 27 november 2024

Verslag van de gesprekstafels

De deelnemers aan het netwerkmoment 'Van klas tot schat', dat georganiseerd werd naar aanleiding van de voorstelling van de resultaten van de pilootbevraging over schoolerfgoed in de Limburgse mijnstreek en de ruime regio Gent, namen allen deel aan twee gesprekstafels. Aan iedere tafel werd gedurende een kwartier in een kleine groep gebrainstormd over (1) de zorg voor schoolerfgoed en (2) het gebruik van schoolerfgoed. Dat gebeurde aan de hand van enkele richtvragen.

Gesprekstafel 'Zorg voor schoolerfgoed'

Moderatoren Eisden: Ria Christens (Cultureel Erfgoed Annuntiaten Heverlee), Sofie Houben (ECRU Erfgoed).
Moderatoren Melle: Anouk Turnock (Liberas), Helena Vanommeslaeghe (Erfgoed Viersprong).

Wat is het belangrijkste schoolerfgoed dat aanwezig is in je school of organisatie?

Er werd opgemerkt dat wat men het belangrijkste vindt, afhangt van de criteria die men hanteert. Kijkt men bijvoorbeeld naar wat het meest omvangrijk is (vaak de didactische collecties), naar wat de grootste financiële waarde heeft (zoals objecten met kunsthistorische waarde), naar wat het meeste vertelt over de geschiedenis van de school (bijvoorbeeld het archief), naar wat beleidsmatig het meest relevant is (bijvoorbeeld de gebouwen), …?

Net als uit de pilootbevraging bleek uit de tafelgesprekken dat het in scholen bewaarde erfgoed erg divers is:

- Onroerend erfgoed:
  - De deelnemers verwezen naar:
    - Schoolgebouwen.
    - Kloosters en kapellen die bij scholen horen.
  - Scholen kunnen ondergebracht zijn in historische panden die beschermd zijn als monument.
  - Over het onroerend erfgoed bestaan er vaak verhalen, bijvoorbeeld rond de schoolstrijd, de wereldoorlogen, … In de Limburgse mijnstreek is er soms een sterke band met het mijnverleden.
- Objecten:
  - De deelnemers verwezen naar:
    - Didactische collecties: bijvoorbeeld wandplaten en -kaarten, diareeksen (waarvan de kleur dreigt te vervagen), …
    - Collecties van de met de school verbonden orde of congregatie.
  - Soms gaat het om objecten die door de lokale bevolking geschonken werden.
- Archief:
  - De deelnemers verwezen naar:
    - Papieren archief: bijvoorbeeld administratieve dossiers, foto's, …
    - Digitaal archief: onder meer de informatie bewaard in platformen als Smartschool.

    - Er bestaan in Vlaanderen enkele centrale archiefdiensten die archieven van meerdere scholen bewaren. Zo kunnen scholen uit het netwerk van de annuntiaten van Heverlee hun historisch archief overdragen aan Cultureel Erfgoed Annuntiaten Heverlee.
    - Het archief van de koepelorganisatie Katholiek Onderwijs Vlaanderen wordt bewaard in KADOC.
- Bibliotheek:
    - De deelnemers verwezen naar lesboeken. Die worden echter niet in alle scholen permanent bewaard. Dat is meestal ook niet nodig, aangezien ze al bewaard worden in erfgoedbibliotheken of universiteitsbibliotheken.
- Immaterieel erfgoed:
    - De deelnemers verwezen naar diverse gebruiken en tradities in hun scholen.

Ook heel wat heemkundige kringen bewaren schoolerfgoed. Het gaat vaak om erfgoed dat door scholen overgedragen werd:

- Er werd verwezen naar didactisch materiaal (stempeldozen, wandkaarten en -platen, …), boeken, meubilair, handwerkjes, ...
- Soms is er sprake van een structurele samenwerking tussen een school en een heemkundige kring. Zo draagt Basisschool De Griffel in Eisden archief dat ouder is dan dertig jaar systematisch over aan de Stichting Erfgoed Eisden.
- Er werd aangestipt dat het zinvol kan zijn om als heemkring beeldmateriaal van scholen te verzamelen, het in scholen bewaarde fotoarchief is namelijk niet altijd volledig (bijvoorbeeld ontbreken van klasfoto's voor bepaalde jaren).

Waar wordt jouw schoolerfgoed (objecten, archief, bibliotheek) hoofdzakelijk bewaard?

Zoals ook bleek uit de pilootbevraging wordt schoolerfgoed op uiteenlopende locaties bewaard. Erfgoed dat in de school zelf bewaard wordt, kan zich bevinden in een erfgoedlokaal, in het secretariaat, in de kelder, op zolder, … Schoolerfgoed kan ook overgedragen zijn aan een erfgoedorganisatie, bijvoorbeeld een heemkundige kring (zie boven). Verder werd gewezen op het feit dat privépersonen eveneens erfgoed over scholen kunnen bewaren, denk bijvoorbeeld aan foto's of filmpjes die ouders maakten tijdens een schoolfeest.

Wat is nodig om werk te kunnen maken van een goede zorg voor schoolerfgoed?

De deelnemers stipten diverse elementen aan die nodig zijn om goed zorg te kunnen dragen voor schoolerfgoed, maar die helaas niet altijd aanwezig zijn:

- Op de eerste plaats dient er **draagvlak** te zijn **binnen de school**. Dat vraagt een **bewustzijn van de waarde en rijkdom van schoolerfgoed**. De toenemende aandacht voor erfgoededucatie (bijvoorbeeld via de Erfgoedklasbakken) speelt op dat vlak een positieve rol.
- Verder moet men kunnen beschikken over **voldoende mensen**: medewerkers/vrijwilligers die gemotiveerd zijn om zich in te zetten voor het schoolerfgoed en hier **tijd** voor kunnen uittrekken. Daarbij werd opgemerkt dat schaalvergroting soms een positief effect heeft: in een grotere organisatie kan mogelijk iemand (deels) vrijgesteld worden om het erfgoed te beheren, vrijwilligers aan te sturen en publieksinitiatieven te ontwikkelen (cf. Cultureel Erfgoed Annuntiaten Heverlee als inspirerend model). Tegelijk kan schaalvergroting er wel toe leiden dat de band tussen schoolerfgoed en de lokale gemeenschap rond de school afneemt.
- De bewaring van erfgoed (zeker van objecten) vraagt veel plaats. Er is dan ook **voldoende ruimte** nodig waar het erfgoed in **goede omstandigheden** bewaard kan worden (er mogen in het erfgoedlokaal bijvoorbeeld geen vocht- of schimmelproblemen zijn). Er werd aangestipt dat een renovatie/restauratie soms kansen kan bieden voor de inrichting van een erfgoedruimte. Ook is het belangrijk dat er verder werk gemaakt wordt van een

waarderingskader voor schoolerfgoed, zodat selectie efficiënt en verantwoord kan worden aangepakt. Niet alles kan en moet namelijk bewaard worden, maar scholen worstelen vaak met de vraag wat ze al dan niet blijvend moeten bewaren.

- Ook is er **voldoende expertise** over erfgoedzorg en -ontsluiting nodig. Op dat vlak biedt **samenwerking met erfgoedorganisaties** die hun expertise willen delen en scholen willen ondersteunen bij het behoud en beheer, de waardering en de ontsluiting van hun erfgoed een grote meerwaarde. Daartoe moeten erfgoedorganisaties hun werking beter kenbaar maken bij scholen, die vaak niet vertrouwd zijn met het erfgoedlandschap.
- Een belangrijke eerste stap inzake erfgoedzorg is het **in kaart brengen van het eigen schoolerfgoed**, zodat men een **beter zicht** krijgt **op wat men bewaart** en het risico op verlies beperkt wordt.
- Het is ook belangrijk om de **informatie over het schoolerfgoed die 'in de hoofden van mensen' zit tijdig vast** te **leggen**.

Wie zij jij als belangrijke partners bij de zorg voor schoolerfgoed? Wat kunnen zij betekenen?

Een goede zorg voor schoolerfgoed kan enkel gerealiseerd worden door samenwerking tussen uiteenlopende actoren. Volgende spelers werden vermeld tijdens de tafelgesprekken:

- Erfgoedsector:
  - Agentschap Onroerend Erfgoed (Vlaamse overheid) en intergemeentelijke onroerenderfgoeddiensten (IOED's):
    - Ondersteuning bij het beheer van onroerend erfgoed.
  - Cultureel Erfgoed Annuntiaten Heverlee:
    - Expertisedeling, zowel over erfgoedzorg and inzetbaarheid.
    - Heeft als erkend cultureel archief dat actief is binnen een onderwijscontext een unieke brugfunctie.
  - Databanken Archiefbank en ODIS:
    - Ontsluiting van informatie over schoolarchieven en van contextuele informatie over het onderwijslandschap.
  - Erfgoedcellen:
    - Expertisedeling, bijvoorbeeld over erfgoedzorg.
    - Ondersteuning bij digitalisering.
  - Heemkundige kringen:
    - Aanbieden van depotruimte.
    - Ondersteuning bij erfgoedontsluiting.
  - Landelijke culturele archieven (bijvoorbeeld KADOC en Liberas):
    - Aanbieden van depotruimte (maar: het is niet de ambitie van KADOC of Liberas om schoolarchieven op te nemen in hun collectie).
    - Expertisedeling, bijvoorbeeld over waardering van archieven en regelgeving/privacy.
    - Ondersteuning bij de inventarisatie van archieven.
  - Meemoo:
    - Aanbieden van een digitaal depot.
    - Digitalisering van kwetsbare dragers.
  - Stedelijke/gemeentelijke archieven en musea (+ ruimer: de lokale overheid):
    - Afstemming over in bewaring nemen schoolarchieven.
    - Financiële en materiële ondersteuning.
- Onderwijssector:
  - Medewerkers (en oud-medewerkers) van de school: directieleden, leerkrachten, gebouwenbeheerders, …
  - Onderwijskoepels:
    - Voorzien van ruimte voor erfgoedzorg in de onderwijsplannen.
  - Religieuze instituten die scholen stichtten:

        - Zij zijn vaak de eigenaars van het erfgoed, de 'erflaters'.
    - Schoolbesturen en scholengroepen
        - Financiële ondersteuning.
        - Overdragen van hun eigen archief aan de erfgoedverantwoordelijken.
- Bredere samenleving:
    - Vrijwilligers:
        - Vaak mensen die een band met de school hebben (bijvoorbeeld oud-leerlingen of oud-medewerkers).
        - Vormen de kern van de erfgoedgemeenschap, zijn ambassadeurs met een brugfunctie tussen school en lokale gemeenschap.
    - Studenten hoger onderwijs:
        - Kunnen bepaalde taken opnemen in het kader van een masterproef of een stage.
        - Vergt wel een tijdsinvestering, de kwaliteit van het resultaat is niet gegarandeerd.

In een van de groepjes werd de zin van een 'nationaal onderwijsmuseum' besproken. De oprichting van een dergelijk museum zou het mogelijk maken om objecten makkelijker te herbestemmen, maar er werd ook gewezen op enkele valkuilen:

- Een 'nationaal' museum zal vooral een universeel verhaal vertellen, specifieke verhalen dreigen verloren te gaan.
- Centralisering dreigt de betrokkenheid van de lokale erfgoedgemeenschappen en vrijwilligersnetwerken bij schoolerfgoed te verminderen. De banden tussen het schoolerfgoed en de lokale context/gemeenschap worden doorgeknipt.
- Een gecentraliseerde bewaring verlaagt de inzetbaarheid van schoolerfgoed: scholen hebben het erfgoed niet meer bij de hand en leerlingen moeten zich verplaatsen, wat kosten met zich meebrengt (zie ook verder, gesprekstafel 'Gebruik van schoolerfgoed').
- Doorgedreven selectie (slechts één stuk van een bepaald object bewaren) gaat ten koste van de educatieve inzetbaarheid van schoolerfgoed (indien dubbelen bewaard blijven, kunnen leerlingen daarmee aan de slag gaan).

Bijkomende bedenkingen

- Meer uitwisseling tussen scholen over erfgoedzorg zou zinvol zijn. Scholen weten nu vaak niet van elkaar hoe ze het aanpakken. Mond-tot-mondreclame werkt vaak goed.
- Het is niet altijd duidelijk wat er gebeurd is met de archieven van scholen die opgegaan zijn in een fusieschool.
- Werken met schoolerfgoed kan een opstap zijn naar een bredere samenwerking of groter project.
- Digitalisering biedt heel wat mogelijkheden, maar brengt ook uitdagingen met zich mee. Zo rijst de vraag wie de eigenaar is van de gegevens die opgenomen zijn in digitale systemen. Ook moet bekeken worden hoe de duurzame langetermijnbewaring van die data verzekerd kan worden.

Gesprekstafel 'Gebruik van schoolerfgoed'

Moderatoren Eisden: Carine Dujardin (KADOC-KU Leuven), Hildegarde Van Genechten (FARO).
Moderatoren Melle: Ria Christens (Cultureel Erfgoed Annuntiaten Heverlee), Carine Dujardin (KADOC-KU Leuven).

Deze gesprekstafel richtte zich zowel op de pedagogische inzet van schoolerfgoed in de klas als op het gebruik ervan in het kader van een bredere publiekwerking.

Wat zijn voor jou de belangrijkste troeven van het gebruik van schoolerfgoed?

De deelnemers stipten diverse troeven aan:

- Schoolerfgoed is:
  - Divers.
    - Door de grote diversiteit is er relevant materiaal voor uiteenlopende doelstellingen en doelgroepen. Zeker het immaterieel erfgoed (waarbij leerlingen soms zelf tradities voortzetten) en de verhalen bieden ook heel wat potentieel.
  - Een weerspiegeling van de culturele diversiteit van de leerlingen.
    - Men ziet dit bijvoorbeeld in handwerkjes gemaakt door de leerlingen, erfgoed over kook- en eetgewoontes, erfgoed over taalgebruik, …
  - Een weerspiegeling van de identiteit van een school, een factor die de uitstraling van de school ten goede komt.
    - Schoolerfgoed kan onder leer gebruikt worden om nieuwe leerkrachten te laten kennismaken met de identiteit van de school.
  - Gemeenschapsvormend.
  - Herkenbaar.
    - Je kan makkelijk aanknopingspunten vinden met de leefwereld van de leerlingen. Thema's die zich daar bijvoorbeeld goed voor lenen zijn dieren, speelgoed, …
  - In staat om emoties op te roepen en de verbeelding te prikkelen.
  - Maatschappelijk relevant.
    - Het papieren schoolarchief biedt inzichten in uiteenlopende aspecten van het maatschappelijk leven.
  - Nabij.
- Het gebruik van schoolerfgoed in de klas kan:
  - Bijdragen aan activerend onderwijs.
    - Je kan kinderen iets laten doen, zodat ze niet enkel moeten luisteren.
  - Bijdragen aan een positieve identiteitsontwikkeling.
  - Het erfgoedbewustzijn van de leerlingen versterken.
    - Het helpt hen om hun focus en aandacht op erfgoed te richten. Ze vertellen er ook over aan hun familie en betrekken zo andere mensen.
  - Het historisch bewustzijn van de leerlingen versterken.
    - Het brengt hen in contact met het levensverhaal van hun ouders en grootouders, toont evoluties en laat vergelijkingen toe tussen vroeger en nu.
  - Relevant zijn om te werken rond heel uiteenlopende thema's.
    - Schoolerfgoed biedt heel wat raakpunten met het curriculum (bijvoorbeeld geschiedenislessen over de wereldoorlogen of de Vlaamse beweging).
  - Verbindend werken.
- Schoolerfgoed biedt ook heel wat mogelijkheden voor een bredere publiekswerking:
  - Het kan ingezet worden in de context van jubileumvieringen.
  - Het kan ingezet worden in tentoonstellingen en presentaties.
  - Het kan toeristisch potentieel hebben.
  - Het laat toe om de geschiedenis van de school te schrijven en bijvoorbeeld een publicatie te realiseren.

Wat is nodig om schoolerfgoed te kunnen gebruiken?

De deelnemers haalden hier diverse factoren aan:

- Net als voor de erfgoedzorg, is ook voor het gebruik van het schoolerfgoed een **draagvlak binnen de school**, bijvoorbeeld bij directie en leerkrachten, een essentiële voorwaarde. Er zijn **'trekkers'** nodig om het potentieel van het schoolerfgoed aan te boren, zonder hen is het voor scholen niet evident om bijvoorbeeld mee te werken aan activiteiten van een

erfgoedcel of heemkundige kring. Kunnen beschikken over een groep vrijwilligers die zich inzetten voor het schoolerfgoed en opportuniteiten detecteren, komt het gebruik ervan ten goede. Indien mensen (deels) vrijgesteld kunnen worden, vormt dat natuurlijk ook een grote meerwaarde.

- De inzet van schoolerfgoed vereist **een goede zorg voor en ontsluiting/toegankelijkheid van het erfgoed**, wat helaas niet altijd het geval is. Werken met originele stukken houdt natuurlijk ook risico's in voor het erfgoed en is niet altijd mogelijk.
- **Tijd** is ook een belangrijke factor. Inzake het gebruik van erfgoed in de klas, hebben leerkrachten vaak niet de ruimte om lespakketten zelf volledig uit te werken. Gelukkig staan er heel wat **inspirerende voorbeelden en good practices** ter beschikking, bijvoorbeeld via het onlineplatform Slimerfgoed.be of vanuit de werking van Cultureel Erfgoed Annuntiaten Heverlee. **Samenwerking met de cultuur- en erfgoedsector** biedt heel wat voordelen. **Afstemming op de leerplannen** is altijd cruciaal, want scholen zijn gebonden aan een strikt programma.
- Voor de inzetbaarheid in de klas, is de **nabijheid** van het erfgoed ook een belangrijke factor. Verplaatsingen zijn namelijk niet evident, omdat ze tijd en geld kosten.

Hoe hebben jullie schoolerfgoed al ingezet, in de klas of voor het brede publiek?

Heel wat interessante voorbeelden van het gebruik van schoolerfgoed passeerden de revue:

- Gebruik in het kader van Erfgoeddag, Erfgoedklasbakken, Open Monumentendag.
- Gebruik in het kader van jubilea.
  - Het jaar 2012 stond in Basisschool De Griffel in Eisden in het teken van het eeuwfeest van de school.
- Gebruik in het kader van tentoonstellingen.
- Gebruik in het kader van diverse specifieke projecten:
  - Optekenen van familiegeschiedenissen van leerlingen aan de hand van oude schoolkaarten.
  - Ontwikkelen van een erfgoedspel/zoektocht.
  - Participatief werken aan een visie voor het heraanleggen van een beschermde speelplaats, met de leerlingen en alle andere betrokken partners.
  - Uitvoeren van een project over de identiteit van de school.
  - Verhalen laten vertellen in de klas over hoe het vroeger was in school.
  - Projecten waarbij een school en een cultureel archief samenwerken, bv. 'herscheppen' van in het archief bewaarde schoolfoto's, aan de hand van sporen van Congolese leerlingen in het archief werken rond het koloniale verleden of de diversiteit op school, …
  - In het Oostendse atheneum GO! Athena vond recent het project 'Sporen van Spiro' plaats (Spiro was de naam van een joodse leerling tijdens de Tweede Wereldoorlog). De school werkte samen met een kunstenares. Het project resulteerde onder meer in een theaterwandeling, een podcast en een boek. De leerlingen en het brede publiek werden betrokken.
- Bezoeken aan buiten de school bewaard schoolerfgoed:
  - De leerlingen van Basisschool De Griffel bezoeken het erfgoed van de school dat bewaard wordt in het Museum van de Mijnwerkerswoning / Kindermuseum van Stichting Erfgoed Eisden. Vaak komen ze later nog eens terug met hun ouders.
  - Bezoeken van scholen aan Kina – Museum voor kind en natuur in Gent.

Bijkomende bedenkingen

- Door het evoluerend personeelsbestand in scholen neemt de band met het erfgoed soms af. De laatste religieuzen van de orde of congregatie die de school oprichtte vallen bijvoorbeeld weg, terwijl jonge leerkrachten minder aandacht hebben voor het historisch

verhaal van de school. Ook gebouwenbeheerders hebben niet altijd oog voor de erfgoedwaarde van gebouwen en de verhalen die ermee verbonden zijn.
- Erfgoedorganisaties die willen samenwerken met scholen moeten hun timing afstemmen op die van de scholen (bijvoorbeeld vertrekken vanuit schooljaren in plaats van kalenderjaren).
- Het thema van Erfgoeddag 2025 – Game On! – biedt heel wat mogelijkheden om met schoolerfgoed aan de slag te gaan.

Het netwerkmoment 'Van klas tot schat' werd georganiseerd door Liberas, KADOC-KU Leuven, ECRU Erfgoed en Erfgoed Viersprong, in samenwerking met FARO en Cultureel Erfgoed Annuntiaten Heverlee. We waren te gast bij Basisschool De Griffel in Eisden en het College Paters Jozefieten in Melle.